

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА

УДК 316.74

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА****Фольварочний І. В.**

У статті обґрунтовано важливість та значення громадянської освіти, орієнтованої на формування громадянського суспільства, реалізацію прав та свобод людини. Основна увага приділяється важливості міжнародних проектів: "Освіта для демократії в Україні" за підтримки Європейського Союзу та уряду США, ряду українських, європейських та американських організацій і експертів, які разом працювали над їх реалізацією, діяльності Всеукраїнської благодійної організації "Вчителі за демократію та партнерство", Всеукраїнської асоціації викладачів історії та соціальних дисциплін "Нова Доба", проекту "Громадянська освіта – Україна", українсько-швейцарському проекту в галузі освіти "Підтримка розвитку демократичної освіти в Україні". Зроблено висновок, що визнання неформального навчання залишається основною передумовою розвитку громадянської освіти в Україні та важливим фактором подальшої гармонізації національних стандартів і процедур, узгодження методології з європейськими навчальними закладами у сфері громадянської освіти. Акцентується на важливості вдосконалення нового закону про освіту в Україні (вересень 2017 р.), спрямування на реалізацію цінностей громадянського суспільства.

Ключові слова: неформальне навчання, громадянська освіта, громадянська компетентність майбутнього фахівця.

В статье обоснована важность совершенствования системы национального высшего образования на основе использования лучшего педагогического опыта и прогрессивных образовательных достижений других стран. Подчеркивается значение гражданского образования, ориентированного на формирование гражданина, способного реализовать свои права и свободы, готового к диалогу с властными структурами.

Отмечается значение международных проектов: "Образование для демократии в Украине" при поддержке Европейского Союза и правительства США, ряда украинских, европейских и американских организаций и экспертов, которые совместно работали над его реализацией, деятельность Всеукраинской благотворительной организации "Учителя за демократию и партнерство", Всеукраинской ассоциации преподавателей истории и общественных дисциплин "Нова Доба", проекта "Гражданское образование – Украина", украинско-швейцарского проекта в сфере образования "Содействие развитию демократического образования в Украине".

Акцентируется внимание на важности мнения экспертов о том, что неформальное обучение требует активного привлечения и поощрения заинтересованных людей в сектор образования и рынка труда и необходимости реформирования системы непрерывного образования, важным компонентом которой стало признание неформального образования и развитие гражданского общества во многих европейских государствах. Делается вывод о том, что признание неформального обучения остается предпосылкой развития гражданского образования в Украине и важным фактором дальнейшего согласования национальных стандартов и процедур, методик с европейскими образовательными структурами в сфере гражданского образования.

Ключевые слова: неформальное обучение, гражданское образование, гражданская компетентность будущего специалиста.

The article substantiated the value of citizenship education, oriented towards the formation of a citizen society, on the realization of human rights and freedoms. The main attention was on the importance of international projects: "Education for Democracy in Ukraine" with the support of the European Union and the Government of the USA, a number of Ukrainian, European and American organizations and experts, who worked together on its implementation, the activities of the All-Ukrainian Charitable Organization "Teachers for Democracy and Partnership", the All-Ukrainian the association of teachers of history and social disciplines "Nova Doba", the project "Civil Education – Ukraine", the Ukrainian-Swiss project in the field of education – "Assistance to the development of democratic education in Ukraine" was accentuated. It was concluded that recognizing non-formal learning remains the main prerequisite for the development of civic education in Ukraine and it is an important factor in further harmonizing national standards and procedures, methodologies with European educational institutions in the field of civic education. The necessity of improving the New Law on Education in Ukraine (September 2017), aimed at realizing the values of civil society. Among the conclusions, the position of experts regarding the active people in the education sector and the labor market was stressed.

Key words: informal learning, civil education, civil competence of a future specialist.

Постановка проблеми дослідження. Професійна підготовка фахівців у різні історичні періоди була й залишається важливим завданням суспільства. У період глобалізації, інтеграції, посилення взаємозалежності держав у світі розвиток і вдосконалення національної вищої освіти безпосередньо залежать від своєчасного використання найкращого педагогічного досвіду та прогресивних освітніх досягнень інших країн [5].

Не важливо, якої форми набуває освіта (формальної чи неформальної), майбутній фахівець як громадянин отримує шанс сформувати свою позицію по відношенню до навколишньої дійсності, брати на себе відповідальність, міжкультурну компетентність, критичне мислення, інтелектуальну незалежність, що сприяють формуванню громадянськості [6].

Протягом 1972–1988 років Інститут освіти ЮНЕСКО проводив дослідження, пов'язане з упровадженням концепції неформальної освіти. Отримані дані свідчать про те, що неформальна освіта може давати такі самі, якщо не кращі результати, що й формальна освіта при наявності чіткої мети, внутрішньої мотивації і здатності до саморегульованого навчання [2, с. 35–44]. Саме тому основною функцією та провідним значенням сучасної педагогіки вищої школи можна вважати формування демократично орієнтованого громадянина, здатного реалізувати власні права і свободи, не порушуючи прав і свобод інших громадян, готового до діалогу з владними структурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що тема підготовки майбутніх фахівців в сучасних умовах демократичного суспільства актуалізувалася в перше десятиліття XXI століття у зв'язку з потребою формування концепції суспільних перетворень, орієнтація на яку забезпечуватиме ефективне просування вперед Української держави. Реформування основних засад суспільного життя відповідно до демократичних стандартів активізувало теоретичну думку про значення формальної та неформальної освіти.

Успішна стратегія навчання протягом усього життя передбачає, що люди мають більший доступ до навчання, вміння передавати та поєднувати результати навчання та прогресувати як вертикально, так і горизонтально в межах формальних та неформальних систем [8].

Основна мета "визнання неформальної освіти дорослих" полягає у забезпеченні людини працевлаштуванням, підвищенні її кваліфікації, звільненні від певної чи всієї програми формального навчання та узгодженні здобутої компетенції й кваліфікації з національними стандартами освіти.

В порівняльному сенсі, враховуючи національні особливості, ці питання досліджували: Й. Бйорнаволд (J. Byornavold), В. Клиф (V. Kleef); М. Тересевічене

(М. Teresevičienė); П. Верквін (P. Werquin); О. Фучіла (O. Fuchila); О. Василенко (O. Vasilenko) та ін.

Вітчизняні науковці створюють концепції громадянського виховання в Україні (І. Бех, О. Вишневський, О. Савченко, П. Ігнатенко, М. Руденко, О. Сухомлинська) та концепції громадянської освіти (М. Мицик, С. Рябова та ін.). Проблему громадянської освіти дорослих досліджують в Інституті освіти дорослих НАПН України (Я. Пилинський, І. Тараненко та ін.). Основна увага в працях сучасних науковців приділяється таким аспектам: мобільності людини на ринку праці, стандартам і принципам процедури визнання неформальної освіти, аналізу результатів короткотермінового навчання та ін. Водночас залишається певна наукова невизначеність щодо практики визнання громадянської освіти як системного чинника розвитку неформальної освіти дорослих.

Мета статті полягає в тому, щоб конкретизувати практичні напрями роботи в сфері визнання і розвитку громадянської освіти в Україні на початку XXI століття як важливого суспільного чинника формування фахової і громадянської свідомості майбутніх фахівців.

У більшості західноєвропейських країн визнанню неформальної освіти дорослих відводиться важлива роль з точки зору забезпечення сталого соціального прогресу, розвитку особистості та суспільства. Відповідно статус неформальної освіти дорослих у цих країнах – високий, оскільки є результатом системного впливу різноманітних факторів: системи нормативного державного та громадського забезпечення, що в цілому формує об'єктивні передумови розвитку громадянської освіти, її модернізації в контексті національної теорії і практики освіти. Основна увага приділяється таким аспектам: мобільності людини на ринку праці, стандартам і принципам процедури визнання, аналізу результатів короткотермінового навчання та ін. Водночас залишається певна наукова невизначеність самого питання щодо визнання неформального навчання як шляху розвитку громадянської компетенції майбутнього фахівця.

Саме тому волонтери, які проводять та організовують різноманітні тренінги, семінари, лекторії, переважно на безоплатній основі, працюють без визнання державою їхнього важливого внеску у становлення громадянського суспільства [3].

Інтеграція України до ЄС вимагає визнання неформальної освіти в державі. Це було записано в Угоді про асоціацію, Рекомендаціях Європейської Ради про визнання неформальної освіти та навчання. Однак в законодавчому полі України такого поняття не існує [4].

В цілому ж наголошується на тому, що підґрунтям розробки нормативної, науково-методичної складових освіти дорослих є комплексна оцінка, аналіз тематичного спектру навчальних потреб дорослих громадян, а також можливостей їх задоволення, оцінка якості, територіальної і фінансової доступності різних типів освітніх програм [1, с. 155–160]. Зокрема, мова йде про цілісну, гнучку, відкриту національну систему освіти дорослих, яка передбачає охоплення формального, неформального, інформального складників і має спрямовуватися на задоволення поточних і перспективних освітніх потреб особистості та уможливорює оптимальний вибір кар'єрних стратегій.

Право оцінювати та визнавати результати інформального чи неформального навчання в європейських країнах регулюється законом. Людина, яка набула нових компетенцій на робочому місці, самостійно чи на семінарах, має можливість пройти кваліфікаційний іспит на постійній основі та отримати сертифікат (диплом), визнаний державою. Разом з тим більшість навчальних закладів майже не мають досвіду в цій галузі. Тому процес оцінювання та визнання інформальної та неформальної освіти ще не повністю реалізований на практичному рівні, оскільки суспільство не усвідомлює, що знання, навички та компетенції, отримані під час неформального навчання, можуть бути оцінені та офіційно визнані. Серед основних причин, які стримують цей процес, слід назвати передусім відсутність достатніх компетенцій у експертів (застосування різних процедур і методів, конкретних критеріїв та чітких стандартів оцінювання) [7, с. 7–23].

Серед перспективних напрямів розвитку фахової підготовки фахівців засобами неформальної освіти дорослих виділяються: міждисциплінарні дослідження у

галузі освіти різних категорій дорослих; проектування та впровадження технологій особистісно-професійного розвитку (у т. ч. у форматі дистанційної освіти) конкретних категорій дорослих (мігрантів; безробітних; військовослужбовців, які постраждали у ході бойових дій, а також під час участі в операціях з підтримання миру і безпеки) та ін.

Новий Закон про освіту в Україні (вересень 2017 р.) визначає основні вимоги до держави: створити умови для розвитку громадянської освіти, спрямованої на формування у громадян компетенцій, пов'язаних з реалізацією своїх прав і обов'язків, усвідомленням цінностей громадянського суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина. Появі цього закону сприяла ціла низка програм і проектів, активна практична діяльність громадських і наукових організацій, орієнтованих на формування в країні платформи розвитку громадянського суспільства.

Наявність певних стратегічних орієнтирів, методологічної основи системи неперервної освіти дорослих та відсутність обґрунтованих механізмів її впровадження; необхідність визнання значущості громадянської освіти і відсутність відповідних розробок з її валідації свідчать про актуальність даної проблематики та важливість розгляду проблеми "визнання громадянської освіти" з точки зору практичних дій щодо її впровадження в систему освіти України. Що ж практично робиться в цьому напрямі?

У березні 2000 р. в країні розпочався проект "Освіта для демократії в Україні" за підтримки Європейського Союзу та уряду США, низки українських, європейських та американських організацій і експертів, які спільно працювали над його реалізацією. Метою даного проекту стало сприяння розвитку демократичної політичної культури в суспільстві.

У грудні 2000 року обговорювався проект концепції громадянської освіти, розроблений дослідницькою групою "Освіта для демократії в Україні". Проект "Навчальний тур з громадянської освіти" (2002 р.) здійснювався Інформаційно-аналітичним центром педагогічних інновацій Інституту засобів навчання АПН України при підтримці Агентства міжнародного розвитку Сполучених Штатів Америки (USAID, Казахстан). Метою проекту стало поширення досвіду українських педагогів з упровадження громадянської освіти в Україні серед педагогів Казахстану, Туркменістану.

Всеукраїнська Благодійна організація "Вчителі за демократію та партнерство" з 2002 року працює, адаптує і розробляє навчально-методичні матеріали з громадянської освіти (інноваційні методи навчання та освітнього менеджменту). Основна увага приділяється проведенню тренінгів, семінарів, конференцій з питань громадянської освіти; випуску публікацій (підручників, навчальних посібників для учнів і вчителів), адміністрування та здійснення міжнародних освітніх грантових програм з питань громадянської освіти.

Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова Доба" з 2004 року активно сприяє викладанню історії, суспільствознавчих дисциплін, зокрема, історії та впровадженню громадянської освіти в загальноосвітніх навчальних закладах України. Організація постійно привертає увагу вчителів, учнів, студентів та широкого кола педагогів до формування в українській молоді громадянських компетенцій через викладання історії, прав людини, полікультурної освіти і різних видів позашкільної діяльності.

Проект "Громадянська освіта – Україна" тривав три роки (березень 2005 – березень 2008 рр.), фінансувався Європейським Союзом та впроваджувався Представництвом Європейської Комісії в Україні під керівництвом компанії Cambridge Education. Партнером проекту виступило Міністерство освіти і науки України.

Робоча група проекту на основі аналізу державних документів розробила навчальні плани і програми, а також концепцію змісту громадянської компетентності і створила таблицю цільових знань, умінь, навичок і відносин по всіх етапах шкільної освіти. Національною академією державного управління при Президентові України та Цюріхським педагогічним університетом у співпраці з експертами Ради Європи та вітчизняними експертами в галузі освіти був розроблений проект концепції освіти для демократичного громадянства в Україні і навчальний модуль "Освіта для демократичного громадянства в Україні" (2007) для слухачів магістерських програм

за спеціальністю "Державне управління у сфері освіти", а також переведені й адаптовані три посібники Ради Європи.

Українсько-швейцарський проект у сфері освіти "Сприяння розвитку демократичної освіти в Україні" (2011) здійснювався Цюріхським педагогічним університетом і Національною академією державного управління при Президентові України (НАДУ) при партнерстві з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Стратегічною метою проекту стало зростання впливу освіти на розвиток громадянського суспільства та демократичних процесів у країні. Зокрема, проект сприяв розширенню доступу освітян до інформації про основні принципи демократичного громадянства, а також широкому обговоренню проблем, що стоять перед державним управлінням освітою в Україні.

У 2011 році команда експертів ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) після візитів до 16 країн (Австралії, Австрії, Бельгії (фламандська громада), Канади, Чилі, Чеської Республіки, Данії, Німеччини, Греції, Угорщини, Ісландії, Ірландії, Італії, Кореї, Мексики, Нідерландів, Норвегії, Словенії, Іспанії, Південної Африки, Швейцарії та Великої Британії) здійснювала процедуру "визнання результатів неформального навчання" та визначила широкий спектр освітянської політики та практики у 22 країнах [8]. Серед висновків – важлива думка експертів про те, що неформальне навчання потребує *активного залучення та заохочення зацікавлених людей* до сектора освіти та ринку праці. Як свідчить зарубіжний досвід, в цьому можуть відіграти значну роль *служби кар'єри та консультування*, а також інші служби, що працюють із пошукачами роботи й роботодавцями та іншими цільовими групами, зокрема, громадські організації у сфері розвитку громадянського суспільства.

Так, на обговорення громадськості було запропоновано Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.

1 грудня 2016 року підписано Указ Президента України "Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності і консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості в цій сфері". 16 травня 2016 року в офісі проекту "Навчальні програми професійного росту" (USAID) відбувся круглий стіл випускників навчальних програм "Громадянська освіта: пошук нових підходів до успішного впровадження Національної програми громадянської освіти в Україні" (9–16 квітня 2016 р., Франція) і "Виховання громадянської свідомості молоді в контексті освітньої реформи" (25 лютого – 18 березня 2015 р., США).

Неурядова організація "Центр громадянської освіти" (Варшава, Польща) у партнерстві з Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова доба" за підтримки Польського інституту реалізували спільний проект реформування та демократизації освіти в загальноосвітніх школах України (2015). У десяти обраних школах по всій Україні для вчителів були проведені тренінги та визначено, щоб українські школи стали більш відкритими для суспільства і активно залучалися до процесів становлення громадянського суспільства в Україні.

Успішно стартував Всеукраїнський проект "Громадянська освіта та електронна демократія в навчальних закладах" (2017), який сприяє впровадженню стандартів і принципів демократичного суспільства, формуванню у вчителів і молодих громадян ключових компетентностей XXI століття: соціальної, громадянської, інформаційно-цифрової.

Організаторами проекту є: ГО "Українська студентська спілка", Міністерство освіти і науки України, ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти", соціальний проект "Академія навичок" за підтримки Фонду Східної Європи і програми EGAP "Електронне урядування для підзвітності влади та участі суспільства". Зокрема, передбачена можливість безкоштовного навчання в он-лайн форматі на платформі "Академія навичок". Серед тематичних он-лайн курсів: "Боротьба з корупцією", "Електронний уряд", "Електронна демократія", "Цифрова грамотність", "Європейські стандарти і цінності", "Демократичні цінності і механізми", "Участь у прийнятті рішень" та ін. Термін реалізації проекту – 2017–2018 роки. Участь у ньому безкоштовна.

18 липня 2017 року у Харкові в прес-центрі "Накипіло" відбулася дискусія на тему: "Громадянська освіта – ключовий вектор демократизації України", організована

Аналітичним центром "Обсерваторія демократії". В обговоренні, метою якого було актуалізувати і досліджувати питання громадянського виховання як важливого чинника на шляху демократичних перетворень, взяли участь експерти, викладачі, студенти, представники громадських об'єднань, ЗМІ.

2–3 листопада 2017 року у Національному центрі ділового та культурного співробітництва "Український Дім" (Київ) відбувся Форум неформальної освіти дорослих "Освіта дорослих та розвиток громадянського суспільства", який проходив під гаслом "Сила і радість навчання". Метою заходу було формування єдиного простору для професійної взаємодії, обміну досвідом провайдерів освітніх послуг.

Таким чином, розвиток "Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні" на практиці обумовлено необхідністю створення державою умов для реалізації права на свободу об'єднань, функціонування організацій громадянського суспільства та їх рівноправної взаємодії з органами державної влади, активної участі громадян у формуванні та реалізації державної політики і визнання неформальної освіти.

Висновки. На сьогоднішній день існує певне протиріччя між сформованими в Україні передумовами визнання неформальної освіти на законодавчому, інституціональному, професійному рівнях провайдерів освітніх послуг та неузгодженістю й відсутністю системних дій між головними провайдерами послуг громадянської освіти. Саме тому ці питання потребують подальшого вивчення.

На початку ХХІ століття більшість європейських країн реформували свою систему неперервної освіти, важливим компонентом якої стало визнання неформальної освіти та розвиток громадянського суспільства. В багатьох європейських державах неформальна освіта позиціонується в сфері громадянської освіти і спрямована на створення умов для формування демократично орієнтованого громадянина. Саме тому визнання неформального навчання залишається передумовою розвитку громадянської освіти в Україні та важливим чинником подальшого узгодження національних стандартів і процедур, методик з європейськими освітніми структурами у сфері громадянської освіти.

Перспективні напрямки дослідницької роботи. Серед перспективних напрямів дослідження – законодавчі ініціативи, навчальні програми, діяльність місцевих органів влади, взаємодія батьків та учнів (студентів), фінансові ресурси, соціально-економічні ресурси розвитку й конкуренція в сфері громадянської освіти.

Література

1. Аніщенко О. Тренди освіти дорослих: реалії та перспективи / Олена Аніщенко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету : зб. наук. пр. / за ред. І. П. Аносова. – Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – № 2 (15). – С. 155–160.
2. Неформальна освіта дорослих: нове соціально-освітнє явище / О. В. Василенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – Вип. 7. – С. 35–44.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52877. – Назва з екрана.
4. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання неформальної освіти) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54026. – Назва з екрана.
5. Commission Nationale de l' UNESCO. Cinquieme Conference Internationale sur l' Education des Adultes: Reponseal' Enquete del' UNESCO / Fifth International Conference on Adult Education: Questionnaire for Member States on the Development of Adult Education since 1985. – Brussels, 1996, August. – 127 p.
6. Non-formal and informal Education in Europe (Дополнительное и неформальное образование в Европе) / под ред. Президента EAICY Рене Кларийса. – Прага, 2005. – 138 с.
7. Teresevičienė M. The Need of Validation and Recognition of Learning Outcomes Acquired Non-Formally and Informally: Comparative Study / M. Teresevičienė, V. Zuzevičiūtė, J. Hyde // Validation and Recognition of Experiential Learning. The Final Book of The REACTION project. – Kaunas, VDU, 2007. – p. 7–23.
8. Werquin P. Recognition of Non-formal and Informal Learning Outcomes: Theory and Evidence, National RPL Conference, SAQA / P. Werquin. – Johannesburg, 2011. – 27 p.